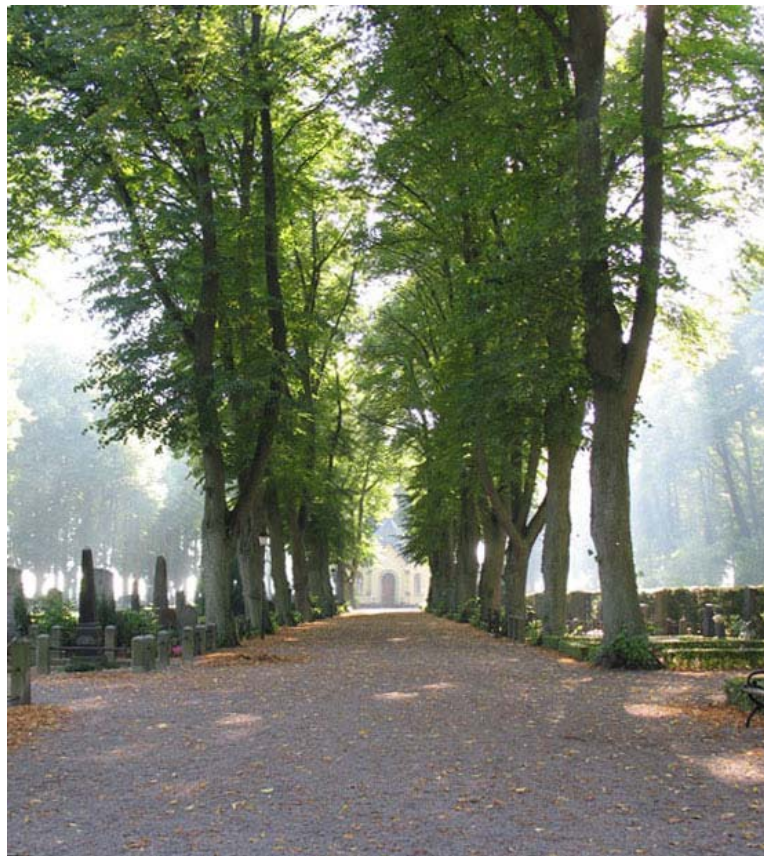

Södra kyrkogården

Kalmar kyrkliga samfällighet, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Cecilia Ring, Magdalena Jonsson
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
SÖDRA KYRKOGRÅRDEN	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	14
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET	24
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering, med början i Kalmar läns del av Växjö stift.

Begravningsverksamheten i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövärden.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistoriska värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså begravningsmyndigheten. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Östergötlands län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Cecilia Ring och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravingar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravingar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravingar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögnas gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinns styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydskanandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinserna pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinserna av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem häradar, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två häradar, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinarie domne, inom Linköpings stift. Ordinarie domnen inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinarie domnen. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista häradar till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

SÖDRA KYRKOGRÅDEN

Fastighetsbeteckning: Södra kyrkogården 1:1 och Mosaiska kyrkogården 1:1, Kalmar socken, Kalmar kommun, Norra Møre härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: (Kalmar stad): 1725: 949 inv, 1820: 2792 inv, 1920: 17 563 inv, 1960: 30 735 inv, 2004: 34 060 inv

Kyrkomiljön

Kyrkogården är belägen intill slottet i Kalmar. Området tillhör Gamla stan som utgjorde det medeltida Kalmar. Nordväst om kyrkogården ligger idag Söderports skolan och Söderports café och i nordost ligger Stadsparken. Byggnaderna var ursprungligen Kalmars första lasarett och byggdes 1877. I väster finns äldre villabebyggelse från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Söder om kyrkogården ligger Kalmarsundsparken. Det är idag ett öppet område med lämningar av försvarsanläggningar från 1600-talet. I området finns badplats och de öppna ytorna används sommartid för konserter och andra evenemang.

Kyrkogårdens historik

Kalmar stads första kyrkogård anlades kring Bykyrkan som låg vid den medeltida stadens torg. Tillsammans med två fattigkyrkogårdar, den ena kallad S:t Göran i kvarteret Kastanjen vid S:t Göransgatan och den andra kallad S:t Gertrud i kvarteret Domherren, korsningen Norra vägen-Esplanaden, utgjorde denna kyrkogård stadens begravningsplats från medeltiden fram till mitten av 1800-talet. Den medeltida kyrkogården kallas idag Gamla kyrkogården och ligger några hundra meter nordväst om Södra kyrkogården.

I mitten av 1800-talet drabbades Kalmar av en koleraepidemi. Det aktualiserade frågan om att bygga en ny kyrkogård. Marken man tänkte sig att använda låg väster om slottet. Under medeltiden hade på de norra delarna legat ett domnikanerkloster. Ungefär mitt på kyrkogården hade den medeltida stadsmuren gått fram. Under 1600-talet flyttades staden Kalmar från det utsatta läget nära slottet till Kvarnholmen. Under en kort period låg marken som utgjort den medeltida staden öde. Snart började man dock åter bebygga platsen och anlägga trädgårdar och tobaksodlingar. Området där Södra kyrkogården kom att anläggas hörde till de platser som redan i slutet av 1600-talet fick en ny användning. Då anlade kommendanten på Kalmar slott, Erich Baaz Leijonhielm, en trädgård för slottets räkning på den gamla klostermarken. Det var alltså kronan d v s staten som vid den här tiden ägde marken.

I mitten av 1800-talet växte Kalmar, liksom många andra städer, kraftigt. Ny mark behövdes för att bygga bostäder och institutioner. Kronan ägde i flera städer markområden som man tänkt sig behövdes för olika försvarsanläggningar. Dessa s k fortifikationsjordar behövdes inte längre. I mitten på 1800-talet hade den moderna krigskonsten gjort stadsmurar och bastioner omoderna. Därför överlämnade staten sina fortifikationsjordar till de växande städerna. I Kalmar anlades inte bara en ny kyrkogård på dessa marker utan också det första lasarettet och stadsparken. Formellt överlämnades marken 1861.

Då hade redan förste lantmätaren C J A Magnét utarbetat ett förslag på kyrkogårdsanläggning. Det låg klart 1859. Den kyrkogård Magnét ritat var på många sätt en för sin tid typisk stadskyrkogård. Anläggningen var placerad en bit utanför stadsbebyggelsen, vilket låg i linje med de rådande idéerna om en mer hygienisk stad. Man hade vid den här tiden fått klart för sig hur sjukdom kunde spridas. Många av de medeltida kyrkogårdarna som låg i anslutning

till en stads kyrka var också sorgligt misskött och på flera sätt otrevliga platser. När man anlade nya kyrkogårdar stävade man efter att få mera parklika anläggningar och ett effektivare utnyttjande av marken. På Södra kyrkogården anlades ett rätvinkligt nät av raka gångar som tydligt avgränsade de olika gravkvarteren. Gångarna var breda och kantades av lindalléer som planterades 1862. I kyrkogårdens mitt uppfördes ett gravkapell i nygotisk stil med spetsiga takspiror och fönsterbågar. Kapellet stod klart 1863 och bekostades av medel från stadens Utskänningsbolag. Ritningarna gjordes av Theodor Ankarsvärd. Han var verksam som arkitekt i Växjö och har bl.a. ritat det fd rådhuset, idag stadshotellet, i Växjö. Utmed kyrkogårdens murar och gravkvarterens ytterkanter iordningställdes gravplatser för dem som ville köpa sig en plats och i kvarterens mitt linjegravsområden för dem som inte hade råd att betala. Trots den påkostade anläggningen får platsen ändå ett lantligt skimmer när man läser att höskörden på kyrkogården varje år såldes på auktion och gav en bra inkomst.

Kalmar stad fortsatte dock att växa och redan 1889 var man tvungen att bygga ut Södra kyrkogården. Det nya området tillkom i kyrkogårdens sydvästra del och gav hela anläggningen formen av en vinkelhake. Den nya delen fick samma utseende som den äldre delen.

I vinkeln mellan den äldre och yngre delen av Södra kyrkogården anlades också en mosaisk kyrkogård. Idéen väcktes av Kalmars förste judiske invandrare Simon Levin som kommit till staden på 1840-talet. År 1871 anhöll han hos stadens styrande om att få anlägga en begravningsplats för judiska trosbekännare. Han föreslog då ett område som kallades Spännarebacken men stadsfullmäktige förordade istället Skansjorden vilket bör vara den mark där begravningsplatsen i dag ligger. Exakt när begravningsplatsen invigdes är inte känt, men det ska tidigare ha funnits en gravvård från 1873 inmurad i östra muren. Den är sedan en längre tid tillbaka borta. Området var ursprungligen omgärdat av ett plank. Detta ersattes med ett nytt plank 1904. När den mur som finns idag tillkom är inte känt. Under den första tiden ska den mosaiska kyrkogården ha skötts av dem som använde sig av begravningsplatsen vilket gjorde att den inte alltid var så välskött. År 1887 bildades en judisk församling i Kalmar vilken åtog sig ansvaret för begravningsplatsen. En av anledningarna till bildandet var just att man skulle få bättre ekonomiska möjligheter att sköta platsen.

Under slutet av 1800-talet togs allt större delar av Södra kyrkogården i bruk och man insåg snart att ytterligare mark skulle behövas. Nu fanns dock inga möjligheter att bygga ut Södra kyrkogården. Därför beslöt stadens styrande att anlägga ytterligare en kyrkogård norr om staden. Det blev Norra kyrkogården utmed Norra vägen som stod klar 1911.

En utgrävning av delar av klostrets murrester ska ha gjorts av Sven Rosman 1923-26. Något material från denna grävning är inte känt mer än att Harald Åkerlund använt Rosmans resultat för att sammanställa en karta över klosteranläggningen som gjordes 1935 för S:t Christoffersgillet i Kalmar. Kartan visar var rester efter stadsmuren och husgrunder påträffats.

Man slutade inte att använda Södra kyrkogården när Norra kyrkogården stod klar. Många av familjerna i Kalmar hade skaffat sig gravplats på Södra kyrkogården som man fortsatte att bruka. År 1939 reparerades gravkapellet såväl interiört som exteriört. Man hade tydligen dröjt med detta för nu beskrivs arbetena som nödvändiga för att kunna använda kapellet under vintern.

År 1956 övertog Kalmar kyrkogårdsnämnd ansvaret och skötseln av den Mosaiska kyrkogården. Antalet församlingsmedlemmar hade stadigt minskat och man förmådde inte längre själva sköta kyrkogården.

Två större arbeten påbörjades under 1974. Det första gällde anläggandet av en minneslund i det kvarter som idag kallas för Minneslund. Som minneslund tänkte man sig att använda hälften av det tidigare linjegravsområdet i kvarteret. Platsen skulle avskämmas med hjälp av hagtornshäckar. På en ritning över hur man tänkte sig anläggningen kan man möjligen urskilja dåvarande kyrkogårdschefen Lars Nilsson namnteckning. Det andra arbetet gäller personal- och ekonomibyggnader i anslutning till kyrkogården. Vid den här tiden fanns en äldre stuga, byggd i slutet av 1800-talet, som användes dels som personalutrymme och dels som verkstad, en mindre uthusbyggnad med bl.a. torrklosetter samt provisoriska skjul mot kyrkogårdsmuren. Nu ville man renovera stugan så att man fick fungerande personalutrymmen och bygga en ekonomibyggnad som kunde rymma garage, verkstad och förråd. Byggnadsarbetet föregicks av arkeologiska undersökningar. Ytterligare ett kallförråd byggdes 1988. Kyrkogårdens grindar i söder blev 1987 påkörda av en bilist och ersattes med kopior gjorda på Gamleby Gjuteri AB.

År 1992 anlades urngravplatser i det som tidigare varit linjegravsområde i kvarter O. För att inte gravvårdarna skulle placeras för tätt i området föreslogs ett större gravradsavstånd och större gravplatser än vad som var vanligt. Man skulle också låta de äldre gravvårdar som fanns i området få stå kvar. Samma år genomförde också Ulla Ekberg, Kalmar läns museum, en fördjupad kulturhistorisk inventering av Södra kyrkogården. Denna kyrkogårdsinventering är den mest omfattade som gjorts i länet och behandlar kyrkogården som helhet, de olika gravkvarteren samt pekar ut kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och gravplatser. Alla gravplatser som bedömdes som kulturhistorisk värdefulla finns beskrivna i rapporten. Arbetet syftade till att fastställa de kulturhistoriska värdena på kyrkogården och var avsett som ett hjälpmedel för kyrkogårdsförvaltningen. Det är också en dokumentation av hur kyrkogården såg ut vid den här tiden. En jämförelse mellan beskrivningarna i Ulla Ekbergs rapport och hur det ser ut idag visar att kyrkogården i stort behållit sin karaktär. 2006 års inventeringsrapport är därför i mycket en uppföljning av Ulla Ekbergs rekommendationer och värderingar som gjordes 1992.

I mitten på 1990-talet såddes delar av gångsystemet på den Mosaiska kyrkogården in med gräs. På almsjukan blev man också tvungen att ta ner de sex stycken almar som växte på denna del av kyrkogården.

Karta över Södra kyrkogården

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Södra kyrkogården är på flera sätt en för sin tid typisk stadskyrkogård. Den är placerad utanför stadens centrum och ligger inte i anslutning till en kyrka. Istället finns ett kapell mitt på kyrkogården. Kyrkogården hade från början en bestämd utformning som man följt ända fram till idag. Det är räta vinklar, raka gångar, noga avdelade gravkvarter och en tydlig uppdelning mellan köpta och allmänna gravplatser som bygger upp kyrkogårdens karaktär. En viss anpassning efter slottets vallgrav har man varit tvungen att göra vilket bryter av den strikta rätvinkliga formen. Gravkvarteren är av två typer. Utmed den äldsta kyrkogårdensdelens murar ligger rader av köpta gravplatser som är uppdelade i sju olika kvarter. Innanför dessa ligger på den gamla delen av kyrkogården samt på den del som tillkom 1889 större gravkvarter. I ytterkanten av dessa kvarter ligger köpta gravplatser som en ram runt kvarteren. Innanför dessa gravplatser har tidigare varit områden för linjegravsområden. Rester av linjegravar finns i varierande utsträckning kvar. Bäst bevarat är linjegravsområdet i kvarter E. I de flesta kvarter har en omläggning av linjegravsområdena påbörjats från 1960-talet och framåt. I ett kvarter, kvarter Minneslund, har linjegravsområdet gjorts om till just minneslund. Bland de köpta gravplatserna är majoriteten belagda med grus medan linjegravsområdena är insådda med gräs.

Kyrkogårdens ingång i norr har gjutjärnsgrindar. Dubbelgrindarna i mitten blev påkörda 1987 och ersattes med kopior från Gamleby Gjuteri AB. (KI Södra kyrkog 483)

Hagtornshäcken som omgärdar kyrkogården i sydväst. (KI Södra kyrkog 497)

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas i alla väderstreck utom i sydväst av en kallmurad gråstensmur. På insidan av muren är en gräsklädd jordvall. I muren finns delar av gravhällar som troligen kommer från Gamla kyrkogården. I sydväst utgörs omgärdningen av en hagtornshäck.

Ingångar

I norr: Dubbla svartmålade gjutjärnsgrindar i nygotisk stil mellan kraftiga granitstolpar med pyramidformade krön. På båda sidor om grindstolparna finns också enkelgrindar i utförande lika dubbelgrindarna.

I öster: Öppning i muren utan grind mot vaktmästeriet.

I väster: Dubbla svartmålade gjutjärnsgrindar mellan granitstolpar med pyramidformade krön. På båda sidor om grindstolparna finns mindre enkelgrindar i utförande lika dubbelgrindarna. Det finns även en trappa över muren från Klostergatan

Vegetation

Trädkrans

Hela kyrkogården omges av en trädkrans av lindar.

Övrigt

Kyrkogårdens gångar kantas av rader eller alléer av lindar. I de olika kvarteren används häckar av idegran, hagtorn eller rhododendron som gräns mellan de köpta gravplatserna och linjegravsområdena. Majoriteten av kyrkogårdens gravplatser omgärdas av låga måbär och hagtornshäckar. Det är också vanligt med tuja, buxbom, rhododendron, lagerhagg och rosor på enskilda gravplatser. I kvarter 8U finns planteringar med spirea och ölandstok
Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Kyrkogården har ett rätvinkligt nät av gångar med ett tydligt centrum vid gravkapellet. Gångarna är breda med undantag av en gång som går runt hela kyrkogården utmed kyrkogårdsmuren. Gångarna är belagda med fint grus.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns gravvårdar från 1860-talet fram till idag. Även när det gäller vårdarna märks det att detta är en stadskyrkogård. Det finns många påkostade stora vårdar och gravplatser.

Från kyrkogårdens ingång i norr går en bred grusgång kantad av lindar. (KI Södra kyrkog 485)

Gravkapellet i nygotisk stil ritades av Teodor Ankarsvärd. (KI Södra kyrkog 504)

Många av vårdarna har en form, en dekor eller ett material som gör att de skiljer ut sig. Här finns t.ex. den under 1800-talets andra hälft vanliga formen med spetsbågigt krön och dekor av pinjekottar. Många vårdar är inspirerade av två av de stilideal som var viktiga vid tiden kring sekelskiftet 1900. Den ena är nationalromantiken som när det gäller gravvårdar tog sig uttryck i vårdar med osymmetriska krön och skrovliga, oslipade ytor. De skulle föra tankarna till förhistoriska stenmonument. En viktig del av nationalromantiken var dyrkan av naturen. Bland gravvårdarna på Södra kyrkogården finns ett antal vårdar som är formade som trädstubbar av varierande höjd. De ska symbolisera det avbrutna livet. Den andra viktiga stilinflansen var de klassicistiska idealen. Dessa vårdar har symmetriska krön och blankslipade ytor. De pryds av för klassicismen typiska dekorelement som draperingar, kransar eller gurlanger av löv och urnor. En typ av vårdar som hör till de klassicistiskt inspirerade är den avbrutna pelaren som det finns ett par exemplar av på Södra kyrkogården. När det gäller gravvårdarnas dekor är den kristna symboliken också en viktig inspirationskälla med bl a kors, facklor och duvor. Flera vårdar har formen av ett kors t.ex. flertalet vårdar av gjutjärn. Ett fåtal av gjutjärnsvårdarna har nygotiska drag med spetsbågiga krön. Linjegravsområdenas vårdar följer de köpta gravvårdarnas stil och utformning men i mindre skala. Samtliga köpta gravplatser är omgärdade och nästan alla är belagda med grus. Den vanligaste formen av omgärdning är en låg hagtornshäck men här finns även häckar av andra sorter, smides- och gjutjärnsstaket, stenramar, murar, pollare och kättingar i olika utföranden samt järnräcken.

Under 1930-40-talet införde flera kyrkogårdar restriktioner för hur höga gravvårdar fick vara. Det är inte känt om man hade sådana regler för Södra kyrkogården, men generellt sett började

gravvårdarna att bli lägre. Under de ovan nämnda årtiondena uppstod en särskild form som en övergång mellan sekelskiftets höga gravvårdar och 1930-talets lägre vårdar. De nationalromantiska dragen försvann och influenserna blev tydligare klassicistiska. Dekoren blev renare och man fokuserade mera på ett symbolmotiv. Stilen och dekoren följer med in i 1930 med två skillnader. För det första blev vårdarna lägre och för det andra blev kolonner och pilastrar vanliga motiv. Krönen gjordes flackt trekantiga eller raka vilket ytterligare betonar de klassicistiska influenserna.

Gravvårdarna blir under 1950-talet och årtiondena därefter allt mer rektangulära till formen. Dekoren förenklas och består ofta av ett enkelt kors. På 1970-talet blir talldungar och soluppgångar vanliga motiv. Omläggningen av linjegravsområdena på Södra kyrkogården är något senare vilket gör att den ovan beskrivna typen av vårdar förekommer sparsamt. De flesta vårdarna från 1960- och 70-talen finns i urngravsområdet 8U. Dessa vårdar är mindre än kistgravplatsernas vårdar. Flera av dem är liggande.

De senaste två årtiondena har gravvårdarna gått mot en friare utformning. Formerna har blivit rundare och inte enhetligt rektangulära. Även dekoren har blivit mer varierande och personligare. Från mitten av 1800-talet fram till mitten av 1900-talet var det vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården. Idag kan man visa sitt yrke eller intresse med en symbol på gravvården. Ett typiskt drag för stadskyrkogården är att man inte anger varifrån man kommer. På en landsortskyrkogård är detta mycket viktigt men på Södra kyrkogården finns det angivet endast på ett fåtal vårdar. Gravvårdarna är främst av grå eller svart granit men även röd förekommer. Utöver graniten finns ett mindre antal vårdar av kalksten, sandsten, marmor, smide, gjutjärn och trä. Det finns också ett antal gravkullar överväxta med murgröna. Flera av gravplatserna är familjegravar som använts under lång tid vilket gör att det inom samma gravplats kan finnas vårdar från olika tider.

Minneslundan från söder. Till höger i bilden Tomas Qvarsebos bronsskulptur föreställande en flöjtspelande flicka. (KI Södra kyrkog 284)

Kyrkogårdens mur i öster. (KI Södra kyrkog 500)

Minneslund

I norra delen av kvarter 10 anlades 1976 en minneslund. Som gräns mellan lunden och de enskilda gravplatserna är en idegranshäck planterat. Minneslundan är utformad med rektangulära grå kalkstensplattor. Runt om stenläggningen är det planterat rhododendron. I ytans mitt finns en plats för blommor samt bänkar. Där står en bronsskulptur av Thomas Qvarsebo som föreställer en flöjtspelande flicka.

Byggnader

I skärningen mellan huvudgångarna ligger gravkapellet uppfört 1863. Det är en åttkantig byggnad av sten med slätputsade, gulmålade fasader. Taket är av svartmålad plåt. Gravkapellet ritades av Theodor Ankarsvärd. Ankarsvärd var framförallt verksam i Växjö och har ritat bland annat före detta Växjö rådhus.

Övrigt

Många av de gjutjärnsprodukter i form av staket, kors, pelare och kedjor som finns på kyrkogården vet man har tillverkats på Fredriksströms bruk i Trekanten. En del av utsmyckningarna kommer också från Oskarshamns mekaniska verkstad. Bland de äldre vårdarna av sten finns flera som tillverkats av Dahllöfs stenhuggeri. Företaget låg vid gamla lasarettet dvs i det närmaste granne med kyrkogården. Stenvårdar kommer också från Bröderna Flinks stenhuggeri i Västervik. Uppgiften är hämtad från Ulla Ekbergs inventeringsrapport.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Kvarter A-C, F-G och L-M

Allmän karaktär

De sju kvarteren utgör långsmala områden utmed kanterna kring den äldsta delen av kyrkogården. Utmed kyrkogårdsmuren i norr ligger kvarteren A och B, utmed muren i väster och gränsen mot området från 1889 ligger kvarteren C och L, i öster kvarteren F och G och i söder kvarter M. Kvarteren avgränsas på alla sidor av grusgångar. Majoriteten av gravvårdarna är vända mot en gång men det finns undantag t.ex. där gravplatsen går över hela kvarterets bredd. Kvarteren är i stort sett helt belagda med grus. Endast ett fåtal gravplatser är insådda med gräs. I kvarterens ytterkant är rader av lindar planterade.

Kvarter B från sydväst. (KI Södra kyrkog 022)

Kvarter C från norr. (KI Södra kyrkog 050)

Gravvårdstyper

I kvarteret finns flera olika typer av vårdar från 1861, vilken är den äldsta dateringen av två vårdar i kvarter C och L, fram till idag. Man kan inte i något av kvarteren se att en särskild tidsperiod dominerar utan kvarteren utmärks av sin blandning av olika typer av vårdar. De mest i ögonfallande vårdarna är dock de höga, påkostade vårdarna från tiden kring sekelskiftet 1900. Några av de äldre vårdarna är liggande och har formen av en kista. Materialet är främst grå och svart granit men det finns också vårdar av röd granit, gjutjärn, sandsten med eller utan detaljer av marmor, kalksten och smide. Samtliga gravplatser är omgärdade och den vanligaste typen av omgärdning är låg hagtorns- eller måbärshäck. Det finns också

omgärdningar i form av gjutjärnsstaket, smidesstaket, stenramar, pollare och kätting i olika utföranden, rörformade räcken eller buxbomshäckar. Vid flera av gravplatserna är också buxbomshäckar planterade som avgränsningar av planteringsytor eller som dekoration. Det förekommer också växtlighet såsom rhododendron vid gravplatserna. Inom gravplatserna kan det finnas flera gravvårdar av olika ålder. Ofta visar det på familjegravplatser där olika generationer gravsatts men det finns också gravplatser som återanvänts. Man har då låtit den gamla vården stå kvar. Yrkestitlar anges på många av vårdarna i alla kvarteren. Flera personer har haft ledande befattningar. Här finns också många akademiker, militärer och näringsidkare av olika slag.

Kvarter F från söder. Till höger i bilden vaktmästeriet. (KI Södra kyrkog 152)

Kyrkogårdens upphovsman C J A Magnet ligger begravd i östra delen av kvarter A tillsammans med hustrun Emelie. De dog 1867 respektive 1885. Vården är en för tiden typisk hög sten i nationalromantisk stil med oslipade ytor och asymmetriskt krön. (KI Södra kyrkog IMG 8807)

Övrigt

På Södra kyrkogården ligger flera för Kalmar betydelsefulla personer och familjer begravda. Många av dessa skulle vara värda att berätta mera om. Det är dock inte rapportens syfte. Därför har endast några få valts ut.

I kvarter A ligger mannen som ritade Södra kyrkogården begravd. Förste lantmätare C J A Magnet dog 1867 och hustrun Emelie 1885.

I västra delen av kvarter B ligger flera av systrarna Nisbeth begravda. Mest känd är Anna Fredegunda som startade Nisbethska skolan i Kalmar som senare blev flickläroverk. När Anna Fredegunda dog 1875 övertog hennes syster Georgina ansvaret. Hon drev även ett musikinstitut. Båda verksamheterna ledde hon fram till 1902. Hon dog 1912.

Kalmars mest kände affärsman och företagsledare Johan Jeansson ligger begravd i kvarter L. Mest känd gjorde han sig som ägare av Ångkvarnen och som donator av medel för Stadsparkens anläggande. Han dog 1896 och hustrun Emelie Sofia 1928. Inom gravplatsen ligger också Emilia Sofias föräldrar Johann Heinrich och Vendela Christina Parrow begravda.

I västra delen av kvarter B ligger systrarna Nisbeths gravplats omgärdad av stenpollare och en tunn kätting. Den höga stående värden är Georginas gravvård. Anna Fredegunda har en kistformad liggande gravvård som täcks av en marmorskiva. (KI Södra kyrkog 035)

Murgröna är en vanlig växt på äldre kyrkogårdar. Här har rankorna slingrat sig om ett genombrutet gjutjärnskors. Kanske är detta en av de gjutjärnsvårdar som tillverkades vid Fredrikströms gjuteri i Trekanten. (KI Södra kyrkog 311)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren tillhör den del av den kyrkogård som anlades i början av 1860-talet. De utgör en viktig del av den helhet som ger Södra kyrkogården dess genomtänkta och påkostade karaktär. Kyrkogårdens struktur är typisk för sin tid och välbevarad. En viktig del av denna struktur är att merparten av de köpta gravplatserna är belagda med grus och omgärdade på olika sätt. Flera av gravplatserna utgör blickfång på kyrkogården genom sin utformning. I enskilda vårdar finns hantverksmässiga och konstnärliga värden att värna. Här finns också stora person- och lokalhistoriska värden att värna. Alla gravvårdar av gjutjärn samt omgärdningar av gjutjärn och smide bör införas på församlingens inventarieförteckning. Det gäller även ett urval av kyrkogårdens äldsta gravvårdar.

Kvarter E, H och Minneslunden

Allmän karaktär

De tre kvarteren utgör en stor del av den äldsta kyrkogårdens inre område. Nordost om kapellet ligger kvarter E och de båda andra ligger söder om. De är till ytan långsträckt rektanglar utom kvarter H som ligger i den del av kyrkogården där en del av slottets vallgrav bryter in på kyrkogården. Kvarteren har omgärdats av grusgångar och rader av lindar vilka skapar en tydlig gräns för kvarterens utsträckning. I kvarterens ytterkanter är gravplatser för familjegravar ordnade. I det närmaste samtliga av dessa platser är belagda med grus och omgärdade. Mellan de köpta gravplatserna och linjegravsområdena i kvarter H och Minneslunden finns häckar av hagtorn eller rhododendron. Områdena i kvarterens mitt är insådda med gräs. Här fanns tidigare linjegravsområden av vilka det idag i olika grad finns rester av. Bäst bevarat är linjegravsområdet i kvarter E. Här kan man urskilja en linje från 1908 till 1913. Det finns också ett äldre skikt med vårdar som skulle kunna tyda på att det föregåtts av en äldre linje. Fler av linjegravvårdarna har lagts ner för att markera att gravplatsen inte är i bruk. I kvarter H finns ett mindre antal linjevårdar främst i kvarteret södra del kvar. Dessa vårdar är från 1907-1908. I kvarterets norra del har en omläggning påbörjats

under 2000-talet. I kvarter Minneslunden finns endast två vårdar bevarade på linjegravsområdet. En stor del av ytan gjordes i mitten av 1970-talet om till minneslund.

Linjegravsområdet i kvarter E från norr.
(KI Södra kyrkog 120)

Kvarter H från nordväst. (KI Södra kyrkog 203)

En av kyrkogårdens få bevarade trävårdar är
Det här enkla korset med texten Märta. Framför
korset en kulle överväxt med murgröna. Kvarter
E (KI Södra kyrkog 124)

Bland rhododendron i norra delen av kvarter
Minneslunden står hovjuvelerare Svensons
Gravvård som dekorerats med en urna full av
rosor. Kvarter Minneslunden.
(KI Södra kyrkog 267)

Gravårdstyper

Den äldsta gravvården är från 1864 och finns i kvarter E. I alla tre kvarteren finns en blandning av vårdar från 1800-talets andra hälft fram till idag. Det är dock inte så många vårdar från perioden 1960-80-talen. Majoriteten av vårdarna utgörs av de påkostade familjegravvårdarna. Många av gravplatserna har använts under lång tid och ofta finns där flera vårdar från olika tider. I kvarteren finns också linjegravvårdar som till form och dekor är små kopior av familjegravvårdarna från samma tid. Svart och grå granit är det vanligaste

materialet som vårdarna är gjorda av men det finns även vårdar av röd granit, gjutjärn, sandsten, kalksten och trä. Trävårdarna utgörs av två träkors, det ena brunmålat och det andra vitmålat, på linjegravsområdet i kvarter E. Framför det vita träkorset finns också en gravkulle överväxt med murgröna. Fler av linjegravplatserna, med eller utan gravvård, har en rektangulär planteringsyta omgärdad av buxbomshäck. I det närmaste samtliga av de köpta gravplatserna är omgärdade. Vanligast är en låg häck av hagtorn eller måbär, men det finns också staket av smide eller gjutjärn, räcken, pollare och kätting i olika utföranden, häckar av buxbom eller idegran, stenramar, kantställda kalkstensskivor. En har en omgärdning av låg mur. Att ange den dödes yrkestitel är mycket vanligt i synnerhet på vårdarna i kvarter Minneslund. Titlarna är kopplade till akademiska yrken, militärer, handelsmän och hantverkare, affärsmän och sjöfart. Det förekommer även titlar på linjegravsområdenas vårdar. Den vanligaste titeln är sjökapten. Till de mera ovanliga titlarna hör stentryckare, sophiasyster, filosof och värnpliktsvägrare.

Vid sekelskiftet 1900 förekom gravvårdar i form av stubbar eller avhuggna trädstammar. På Södra kyrkogården finns t.ex. denna vård i kvarter E. (KI Södra kyrkog 086)

Bland linjegravvårdarna i kvarter E finns några som är mera påkostade än linjegravvårdar brukar vara. Detta är Richard Almskougs gravvård. Dekoren är ett brutet gevär. Almskoug var vapenvägrare och dog 1909 i fängelset i Kalmar. Sveriges ungsocialister reste vården. (KI Södra kyrkog 133)

Kulturhistorisk bedömning

I det tre kvarteren möts gammalt och nytt. Det gäller kvarterens utformning som är typisk för sin tid med en tydlig social skillnad mellan köpta och allmänna gravplatser men där ett av kvarterens linjegravsområde har lagts om till minneslund på 1970-talet. Även när det gäller gravvårdarna möts gammalt och nytt. Delar av linjegravsområdet i kvarter H har lagts om under 2000-talet och på enskilda gravplatser möts olika generationers gravvårdar. Detta skapar en spännande blandning. Flera av gravplatserna utgör blickfång på kyrkogården genom sin utformning. I enskilda vårdar finns hantverksmässiga och konstnärliga värden att värna. Här finns också stora person- och lokalhistoriska värden att ta vara på. Alla gravvårdar av gjutjärn samt omgärdningar av gjutjärn och smide ska införas på församlingens inventarieförteckning.

Kvarter 8U

Allmän karaktär

Kvarter 8U har samma rektangulära form som kvarteren E, H och Minneslunden och precis som dessa kvarter anlades det med en tydlig skillnad mellan köpta och allmänna gravplatser. Linjegravsområdet i kvarter 8U började dock att läggas om 1958. Hela linjegravsområdet gjordes då till urnlund. Utmed linjegravsområdets östra sida anlades långsträckta rader i kvarterets längdriktning. Dessa följs av en gång belagd med kalkstensplattor. I vinkel med denna gång går dels ett par mindre gånger, dels rader med gravvårdar. Raderna med gravvårdar är avdelade i mindre områden som skiljs åt av planteringar av spirea och ölandstok. Gravvårdarna är ordnade så att alla vårdar i en rad är antingen liggande eller stående. Eftersom gravplatserna är anpassade för urnor är det relativt tätt mellan raderna. Hela urnlunden är insådd med gräs medan de köpta gravplatserna är belagda med grus. Gränsen mellan urnlunden och de köpta gravplatserna markeras av en hög idegränshäck som helt skyddar den inre delen av kvarteret från insyn.

Kvarter 8U från sydväst. (KI Södra kyrkog 462)

I kvarter 8U ligger bl a medlemmar av familjen Krusenstierna begravda. (KI Södra kyrkog 469)

Gravvårdstyper

Den nya urnlunden gör att kvarteret domineras gravvårdar från 1960-1990-talet. Bland de köpta gravplatsernas vårdar är den äldsta från 1866 medan urnlunden äldsta vård är från 1958. De köpta gravplatsernas vårdar utgörs, liksom i övriga områden med samma struktur, av en stor blandning av former och material. Det vanligaste materialet är granit. Bland de köpta gravvårdarna är de flesta av svart eller grå granit. Här finns vårdar av gjutjärn, smide, kalksten och sandsten samt gravkullar överväxta med murgröna. Samtliga av dessa gravplatser är omgärdade. Den vanligaste formen är en låg häck av hagtorn eller måbär, men här finns också stenramar, buxbomshäckar, pollare och kätting samt smide. På en gravplats har gruset ersatts av kalkstensplattor. Urnlundens gravvårdar är mindre och enklare både till utformning och dekor än gravvårdar på kistgravplatser från samma tid. Typisk är en liten rektangulär vård med ett kors eller blomsterslinga. Materialet är främst röd och grå granit. Majoriteten av vårdarna är stående men det finns också flera liggande vårdar. Att ange yrkestitlar på

gravvårdarna är vanligt. Flest titlar finns på de köpta gravplatsernas vårdar men med tanke på från vilken tid urnlundens gravvårdar är finns här ovanligt många med titlar på.

Kulturhistorisk bedömning

Genom sin utformning utgör kvarteret en viktig del av den anläggningsstruktur som kyrkogården fick när den anlades. I slutet av 1950-talet lades linjegravsområdet om till ett urnområde. Detta är inte ett ovanligt sätt att återanvända gamla linjegravsområden. Det är också ett sätt som bibehåller en del av de här områdenas karaktär med en mängd små gravvårdar, ordnade i rader. Den största förändringen av området är istället den häck av idegran som omgärdar området och gör att kvarterets inre, till skillnad från de andra tre kvarteren i kyrkogårdens mitt, är skyddat från insyn. Den nya urnlundan blir ett rum i rummet som bryter den fullständiga överblicken över kyrkogården som fanns tidigare. Förändringen är den åtgärd som haft störst påverkan på kyrkogårdens karaktär fränsett utvidgningen 1889. Gravvårdarna utgör en samling av olika typer och stilar från 1800-talets andra hälft fram till idag. Hos flera av de äldre vårdarna finns konsthistoriska och hantverksmässiga värden att värna. Flera av vårdarna rymmer också person- och lokalhistoriska värden. Gravvårdar och gravstaket av gjutjärn och smide ska föras in på församlingens inventarieförteckning.

Kvarter N och O

Allmän karaktär

De båda kvarteren ligger i kyrkogårdens sydvästra del. Båda tillkom vid utvidgningen av kyrkogården 1889. Kvarteren består dels av rader av köpta gravplatser i områdets kanter mot söder, väster och norr, dels av var sin större yta utmed gången från kyrkogårdens västra ingång. Det är denna gång som delar utvidgningsområdet i två olika kvarter. De större ytorna omges i alla väderstreck av grusgångar som kantas av lindar. Dessa delar av kvarteren har samma struktur som kvarteren E, H, Minnelunden och 8U. Köpta gravplatser ligger i dess ytterkanter och i mitten har funnits linjegravsområden. Av dessa finns idag endast enstaka gravvårdar kvar. Flest linjevårdar finns i kvarter O. I de gamla linjegravsområdena har man istället påbörjat en omläggning. I kvarter N påbörjades denna 1975 och området är ordnat för kistgravplatser. Linjegravsområdet i kvarter O började läggas om 1995 och området planerades då för urnor. I stort sett samtliga köpta gravplatser är belagda med grus medan linjegravsområdena är insådda med gräs.

Kvarter N från sydost. (KI Södra kyrkog 343)

Linjegravsområdet i kvarter O har under senare år lagts om för urngravar. Bilden är tagen mot väster. (KI Södra kyrkog 411)

Gravvårdstyper

Kvarteren rymmer en blandning av olika typer av vårdar från slutet av 1880-talet fram till idag. Denna blandning ger kvarteren dess karaktär. De höga stående vårdarna från tiden kring sekelskiftet 1900 är de som man främst lägger märke till. Linjegravsområdena i kvarterens mitt har lagts om och här dominerar idag i kvarter N vårdar från 1980- och 90-talen medan perioden 1990-2000 är den mest framträdande i kvarter O. Ett mindre antal linjegravvårdar finns kvar framförallt i kvarter O. Materialet är främst grå och svart granit men även röd förekommer. Det finns också vårdar av sandsten, kalksten, smide, trä, gjutjärn och marmor samt flera gravkullar överväxta med murgröna. Majoriteten av de köpta gravplatserna är omgärdade av låga häckar av hagtorn eller måbär, men det finns också stenramar, buxbomshäckar, pollare och kätting eller räcken. De flesta omgärdade gravplatser är belagda med grus men några är insådda med gräs. Att ange den dödes yrkestitel är mycket vanligt. Här finns flera exempel på titlar inom akademiska yrken, tjänstemän av olika slag, handelsmän och hantverksmästare. Stadens koppling till sjöfart är påtaglig. Bland de mer ovanliga titlarna finns expressföreståndare, regementsintendenten, Kongo-officeren, litografen samt Paulinerfadern.

Kulturhistorisk bedömning

De båda kvarteren tillkom i slutet av 1880-talet då kyrkogården utvidgades. Man valde dock att ge det nya området exakt samma struktur som den äldre delen av kyrkogården. Det gör att man idag uppfattar kyrkogården som en helhet. Det är bara en noggrann studie av kyrkogårdens gravvårdar som avslöjar att denna del är lite yngre. Liksom de tidigare beskrivna delarna av kyrkogården är det främst anläggningsformen som är viktig t.ex. den tydliga uppdelningen mellan olika typer av gravplatser. En omläggning av linjegravsområdena pågår men än idag finns spår av linjegravar från 1910-talet. Dessa spår är viktiga att värna. Hos flera av gravvårdarna finns hantverksmässiga, konsthistoriska eller lokal- och personhistoriska värden att värna. Gravvårdar av gjutjärn ska föras in på församlingens inventarieförteckning.

Linjegravsområdet i kvarter N började läggas om för kistgravplatser på 1970-talet. Här en påkostad marmorvård över paulinerfadern och kyrkoherden Raphael Kawczynski som dog 1882. (KI Södra kyrko 374)

På de gamla linjegravsområdena finns enstaka äldre vårdar kvar t ex denna över Jenny. (KI Södra kyrkog 421)

Mosaiska kyrkogården

Allmän karaktär

Mosaiska kyrkogården ligger i vinkeln mellan den äldre delen av kyrkogården och utvidgningen från 1889. Området är till ytan ungefär hälften så stort som kvarter O. Kyrkogården är insådd med gräs men en del gravplatser är belagda med grus. I norr och väster omgärdas kyrkogården av en hög, vitputsad mur medan Södra kyrkogårdens murar utgör gräns i söder och öster. En ingång finns i norr med höga, dubbla, svartmålade smidesgrindar mellan stolpar av granit. Grindarna kröns av en förgylld Davidsstjärna. På var sida om dubbel grinden finns ytterligare en enkel grind i samma utförande och nästan lika höga. Från grinden går en grusbelagd gång söderut. Mitt på kyrkogården viker den av i en rät vinkel och går fram till kyrkogårdsmuren i öster. Tidigare gick gångar vidare mot söder och väster men dessa såddes i mitten på 1990-talet in med gräs. Gravvårdarna är placerade i rader utmed gången och kyrkogårdsmuren i söder. De är vända mot norr eller söder. Till skillnad från Södra kyrkogården finns på mosaiska kyrkogården ingen uppdelning i köpta och allmänna gravplatser. Här finns familjegravar med höga vårdar blandat med ensamgravar med gravvårdar som till sin utformning liknar linjegravsområdenas enkla vårdar. Enligt judisk tradition har man inga planteringar vid gravplatserna men några undantag finns vid gravvårdar av senare datum. Den judiska församlingen i Kalmar upphörde 1992 men kyrkogården har fortsatt att användas. Det är dock inte så ofta som gravsättningar görs. Kyrkogården har även använts av medlemmar från andra judiska församlingar i Oskarshamn, Växjö och Visby.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är på det stora hela identiska med kristna vårdar från samma tid. Inskriptionerna blir längre eftersom de ofta är på både svenska och hebreiska. Materialet är främst grå eller svart granit. Den främsta inspirationskällan förefaller vara de klassicistiska idealen med släta ytor och firsidiga eller raka krön. Vårdarna kan ha en enkel dekor med en Davidsstjärna men det finns också vårdar som saknar dekor. Några av gravplatserna är omgärdade av stenram, låga buxbomshäckar eller häck av avenbok. En del av dessa omgärdade gravplatser är belagda med grus. Vid en gravplats finns en gravkulle överväxt med murgröna. Vid flera gravplatser finns en mindre rektangulär stenram. Man har inte hittat någon förklaring till dessa ramar men till utseende påminner de om de stenramar som finns vid flera allmänna gravplatser t.ex. på Norra kyrkogården i Kalmar. En gravplats utmärker sig. Här står en större vård samt ett 20-tal små liggande vårdar. Den större vården är en minnesvård över några av de koncentrationslägerfångar som kom till Kalmar efter andra världskriget men som var så sjuka och medtagna att de inte överlevde. Platsen är belagd med grus och omgärdas av en buxbomshäck. På några av gravvårdarna inom gravplatsen ligger små stenar. Att lägga en sten från den dödes hem är en judisk tradition som visar att någon har besökt gravplatsen. Ett liknande minnesmärke över kristna koncentrationslägerfångar finns också på Norra kyrkogården i Kalmar. Yrkestitlar förekommer på några gravvårdar. Här finns tre som arbetat som religionslärare, två handlanden och en konstnär.

Övrigt

Bland de gravsatta på Mosaiska kyrkogården finns initiativtagaren till anläggandet Josef Simon Levin. Han och hans familj har en av kyrkogårdens större gravplatser i östra delen mot Södra kyrkogården. Simon Levin dog 1922.

Kulturhistorisk bedömning

Mosaiska kyrkogården i Kalmar är en av Sveriges judiska begravningsplatser. I Stockholm finns flera judiska begravningsplatser, en del i bruk, andra inte. Det finns också judiska

kyrkogårdar i flera större städer t.ex. Malmö och Norrköping. I Kalmar län är mosaiska kyrkogården i Kalmar den enda i sitt slag. Mosaiska kyrkogården har brukats av flera judiska församlingar i sydöstra Götaland. Anläggandet av kyrkogården i Kalmar kan ses som ett tecken på den förändring i synen på olika religiösa samfund som Sverige, och flera andra länder, genomgick under 1800-talet. I slutet av 1800-talet blev det tillåtet att tillhöra andra religiösa samfund än Svenska kyrkan, men man var tvungen att tillhöra ett samfund. Först 1951 fick vi religionsfrihet i Sverige. Den Mosaiska kyrkogården i Kalmar utgör en del av stadens historia. Den vittnar om influenser och människor som kommit utifrån och slagit sig ner i staden och satt avtryck här. Kyrkogården bär också spår av världshändelser genom minnesvårderna över nazismens offer. Kyrkogården bör få behålla sin nuvarande utformning och gamla gravvårdar stå kvar så länge inte platserna behövs.

Mosaiska kyrkogården från nordväst.
(KI Södra kyrkog 433)

Mosaiska kyrkogården från sydväst. I förgrunden minnesvårderna över de koncentrationslägerfångar som dog i Kalmar 1945. Inom den buxbomsomgärdade gravplatsen ligger flera små vårdar med namn och data.
(KI Södra kyrkog 446)

Initiativtagaren till gravplatsen Josef Simon Levin och hans familj tillhör dem som är begravda på Mosaiska kyrkogården. (KI Södra kyrkogården 440)

Gravvårdarna på Mosaiska kyrkogården har en enkel form och dekor. Här konstnären Josef Kowners vård med en Davidsstjärna.
(KI Södra kyrkog 436)

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

Södra kyrkogården i Kalmar anlades när den växande stadens medeltida kyrkogård och fattigkyrkogårdar inte längre räckte till för stadens behov. En koleraepidemi som drabbade staden på 1850-talet hade aktualiserat frågan bland de styrande. Södra kyrkogården anlades på fortifikationsjordar som överlämnades till staden i början av 1860-talet. Vid det laget stod kyrkogården redan färdig. Kyrkogården blev en del av det offentliga institutionsstråk som anlades på fortifikationsjordarna från Fredrikskans i norr till Södra kyrkogården i söder. Inom detta område byggdes bl.a. Kalmars första lasarett, idag Söderportskolan, och Stadsparken. Kyrkogårdsanläggningen ritades av första lantmätaren C J A Magnét och bör för sin tid ha varit en mycket modern anläggning. Det finns tecken som tyder på att Södra kyrkogården fått stå modell för andra kyrkogårdar i länet t ex i Borgholm och Oskarshamn samt utvidgningen av Vissefjärda kyrkogård.

Hela kyrkogården är en väl sammanhängande helhet. Breda gångar kantade av trädrader eller alléer av höga lindar är utlagda i ett rutnät över området. De olika gravkvarteren är tydligt avgränsade av gångarna. Kvarteren är antingen långsmala områden med köpta gravplatser eller större rektangulära ytor där köpta gravplatser är placerade i områdets ytterkanter och linjegravsområden i kvarterens mitt. En utvidgning gjordes i slutet av 1880-talet men detta områdes utformning anpassades helt till den äldre delen vilket gör att man idag inte upplever någon tydlig gräns mellan de båda delarna. De köpta gravplatserna har i stort sett fått behålla sin ursprungliga utformning med omgärdningar av olika slag och grusbeläggning. Detta utgör idag ett av kyrkogårdens viktigaste karaktärsdrag och bör därför bevaras. Under 1900-talet har flera av de gamla linjegravsområdena lagts om. Ett, i kvarter 8U, blev på 1960-talet omlagt till urnlund och fick en ny struktur med fler planteringar och en häck som avskärmade kvarteret från insyn. Detta är den enskilda åtgärd som mest påverkat kyrkogårdens karaktär fränsett utvidgningen 1889. Ytterligare ett linjegravsområde, kvarter Minneslund, gjordes om till minneslund 1974. I tre linjegravsområden har man påbörjat en omläggning med antingen kistor eller urnor. Kvar finns kvarter E där ingen omläggning har påbörjats. Det är också i detta kvarter som flest linjegravvårdar finns bevarade. Linjegravsområden var tidigare mycket vanliga på våra kyrkogårdar och berättar mycket om hur våra kyrkogårdar utformades från mitten av 1800-talet fram till 1900-talets första hälft. De har också ett socialhistoriskt värde i kontrast till de köpta gravplatsernas mera påkostade gravvårdar. De linjegravvårdar som finns kvar i kvarteren bör därför få stå kvar.

Ett annorlunda inslag i kyrkogårdsanläggningen är den Mosaiska kyrkogården som anlades på 1880-talet. Judiska begravningsplatser finns runt om i landet, främst i de större städerna, men Mosaiska kyrkogården är den enda i sitt slag i Kalmar län. Den utgör ett viktigt inslag i Kalmar stads historia.

På begravningsplatsen har människor gravsatts från 1860-talet fram till idag. En vandring över kyrkogården berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningsstraditioner och synen på döden. De enstaka gravvårdarna och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet vilket i Kalmars fall kan kopplas till länets stenindustrier samt järnbruk och gjuterier. Gravvårdarna rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn och titlar. Flera av de personer och familjer som ligger begravda på Södra kyrkogården har varit betydelsefulla för den utveckling som Kalmar upplevde under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. På Södra kyrkogården är sällan ort- eller gårdsnamn angivna på gravvården. Detta är typiskt för stadskyrkogården och skiljer den från landsortskyrkogård. Här har det inte varit så viktigt att

säga var man hör hemma. Titlarna på gravvårdarna berättar om näringar och verksamheter som varit viktiga i staden, som sjökaptän, mästerlots, tullöversyningsman, läroverksadjunkt, byggmästare, bankdirektör och stentryckare. I många av de enstaka gravvårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i förvaltningen av begravningsplatsen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

En viktig del av begravningsplatsens karaktär utgörs av växtmaterialet och då i synnerhet träden. Träden skapar rumskänsla och är en viktig del av upplevelsen av platsen. De fungerar också som en skärm mot buller från trafiken i omgivningen. Det är därför viktigt att vårda och successivt förnygra trädbeståndet för att behålla en kontinuitet. Viktiga är också häckarna kring gravplatser och delar av gravkvarter samt gravkullar av murgröna. De sistnämnda var tidigare en vanlig form av gravplatsutsmyckning på våra kyrkogårdar men är idag på väg att försvinna. Också kyrkogårdens mur, grindarna och gravkapellet utgör viktiga delar av den helhet som skapar Södra kyrkogården.

Södra kyrkogården ligger inom ett större område som klassas som riksintresse för kulturmiljövården. Detta område sträcker sig från Ängö i norr till Stensö i söder. Kyrkogården är också en viktig länk i begravningsverksamhetens utveckling i allmänhet och i Kalmar i synnerhet. Genom de tre stora kyrkogårdar som idag finns i Kalmar, Gamla kyrkogården, Södra kyrkogården och Norra kyrkogården, kan man följa hur kyrkogården som anläggning har förändrats. De visar också hur kalmarborna under olika tider valt att utforma sina gravvårdar och smycka sina gravplatser.

Sammanfattningsvis:

- Södra kyrkogården är ett välbevarat exempel på en kyrkogårdsanläggning från 1800-talets andra hälft.
- Södra kyrkogården skapar tillsammans med kapellet en värdefull kulturmiljö som utgör en del av ett större område vilket klassas som riksintresse för kulturmiljövården.
- På Södra kyrkogården är flera för Kalmar betydelsefulla personer begravda vilket ger såväl kyrkogården som enskilda gravplatser ett högt lokal- och personhistoriskt värde. En viktig del av detta värde är också den Mosaiska kyrkogården.
- Den stora blandningen av gravvårdar och utformningen av gravplatser ger besökaren en god överblick över hur traditionerna har förändrats sedan kyrkogården togs i bruk. Genom den Mosaiska kyrkogården får besökaren också en inblick i andra religioners traditioner.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Ekberg, Ulla, Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering Södra kyrkogården, Mosaiska kyrkogården, Kalmar, 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammar skjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Hammarström, Ingrid (red) *Kalmar stads historia del III*, Kalmar 1982

Kaibjer A, Koch E. Och Schött L (red), Stadsfullmäktige i Kalmar 1863-1962, Kalmar 1962

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983

Muntliga uppgifter trädgårdsingenjör Birgitta Linåker